

Şemsiyye bir mukaddime, üç bölüm (makale) ve bir hâtmeden meydana gelmektedir. Mukaddimede bilginin tabiatından hareketle mantığın gerekliliği incelenir ve betimsel (resmî) tanımı yapılır; mantığın konusu, bilinmeyen bir kavram ve yargıya ulaştırma yöntemi olarak belirlenir. Dört fasıldan oluşan birinci bölümde lafız-mâna ilişkisi, delâlet konuları, kaplam, içlem, beş tümel, tanımlar, tanım yanlışları, dilin kaynağı gibi konular özet halinde ele alınır. Önermelerin incelendiği ikinci bölüm bir mukaddime ile üç fasıldan meydana gelir. Mukaddimede önerme ve çeşitlerinin tanımı yapılır. Birinci fasılda yüklemli önermenin öğeleri, nitelik ve nicelikleri, olumsuzluk eklemine özne ve yüklem parçası olması durumları ve yüklemli önermelerin altısı basit, yedisi birleşik olan on üç kipi anlatılır. İkinci fasılda şartlı önermeler ve kipleri, üçüncü fasılda çelişki, düz ve ters döndürme, şartlı önermelerin eş değeri incelenir. Kıyasın ele alındığı üçüncü bölüm beş fasıldan meydana gelir. Birinci fasılda kıyasın tanımı ve çeşitleri (iktiranî-istisnâî) üzerinde durulur. İkinci fasılda kipli kıyaslar, üçüncü fasılda şartlı öncüllerden yapılan iktiranî kıyaslar kısaca anlatılır. Dördüncü fasılda istisnâî kıyas ve levâhiku'l-kıyâs, beşinci fasılda birleşik kıyaslar, ters kıyas, tümevarım ve temsil konuları yer alır. Risâlenin iki bahisten oluşan hâtimesinin birinci bahsinde “kıyasların maddeleri” başlığı altında önermelerin doğruluk değerleri, kesin önermeler ve kesinlik taşımayan önermeler diye iki kümede incelenir. Ayrıca bunların hangilerinden burhan, cedel, hatâbe, şiir ve mugalata yapıldığı açıklanır. İkinci bahiste bilginin öğeleri olan konuları, ilkeleri ve sorunları kısaca tanıtılır.

eş-Şemsiyye'nin sistemi ve aynı zamanda mantığın konusu kavramlar, önermeler ve kıyaslar şeklinde belirlenmiştir. Kazvî'nin konuların anlatımında İbn Sînâ mantığına dayanmakla birlikte eserin tertibi özgündür (Street, s. 289). Müellif bu risâlede on kategoriye hiç değinmez. Kipli yüklemli önermeleri daha sistematik biçimde inceler. Fârâbî ve İbn Sînâ'nın ele almadığı iktiranî kıyasın dördüncü şekline yer verir ve öncekilerin dördüncü şekli beş kısım halinde incelemelerine rağmen Kazvî'nin bu şeklin sekiz kısmından söz eder. İbn Sînâ'nın kıyastan önce ele aldığı önermelerin doğruluk değerini Kazvî'nin kıyastan sonra bırakır. Burada İbn Sînâ'nın *el-İşârât ve't-tenbîhât*'indeki altıncı ve dokuzuncu bölüm birleştirilerek incelenmiş, beş sanat denilen burhan, cedel, mu-

galata, hatâbe ve şiire kısaca temas edilmiştir. Dolayısıyla eser İbn Sînâ'dan sonra mantığın sürüleşmesini gösteren en iyi örneklerden biridir.

er-Risâletü's-Şemsiyye, sûrî mantığın muhtasar ve faydalı bir metni olduğundan bütün İslâm coğrafyasında üzerine şerh, hâşiye ve ta'lik şeklinde pek çok çalışma yapılmıştır (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1063-1064; Habeşî, II, 1116-1125). Klasik dönem çalışmalarının en meşhuru Kutbüddin er-Râzî'nin *Tahrîrû'l-kavâ'idü'l-mantıkiyye fî şerhi'r-Risâleti's-Şemsiyye*'sidir (İstanbul 1259, 1281, 1286, 1288, 1318; Kalküta 1815, 1842; Leknev 1283; Kahire 1293, 1307, 1325, 1367). Bu şerh üzerine Seyyid Şerîf el-Cürçânî, Sa'deddin et-Teftâzânî, İsmâüddin el-İsferâyînî, Celâleddin ed-Devvânî, Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî ve Dede Cöngî gibi âlimler hâşiye yazmış, Cürçânî'nin hâşiyesi için Molla Ali el-Acemî, Molla Fenârî, Kara Dâvud İzmitî ve Siyâlkûtî hâşiye kaleme almıştır. Siyâlkûtî'nin hâşiyesine Abdülhamîd b. Ömer el-Harpûtî ve Abdurrahman eş-Şirbînî hâşiye ve ta'lik yazmıştır. Eser için ayrıca İbnü'l-Mutahhar el-Hillî (*el-Kavâ'idü'l-celiyye*, nşr. Fâris el-Hassûn, Kum 1412), Kâdî Mîr Meybüdî (*Şerhu's-Şemsiyye*, İstanbul 1289, 1327), Muhammed b. Mûsâ el-Bosnevî, Musannifek, Eyyûbizâde Mustafa ve diğer birçok âlim şerh ve hâşiye kaleme almıştır.

Kütüphanelerde pek çok nüshası bulunan *eş-Şemsiyye*'nin (Brockelmann, *GAL*, I, 612-613; *Suppl.*, I, 845-847; *Mu'cemü'l-mahtûât*, II, 942-943) gerek müstakil (İstanbul 1263, 1279, 1296, 1308; Kalküta 1815; Taşkent 1894) gerekse şerh, hâşiye ve ta'likleriyle birlikte birçok baskısı yapılmıştır. Ayrıca Kutbüddin er-Râzî şerhi ve Cürçânî, Siyâlkûtî, Devvânî, Desûkî, Şirbînî hâşiyeleriyle birlikte *Şurûhu's-Şemsiyye* adıyla iki cilt halinde yayımlanmış (Kahire 1327-1328), eserin metni II. cildin sonunda verilmiştir (s. 287-309). *er-Risâletü's-Şemsiyye* ve şerhlerinin henüz ilmi neşirleri yapılmamış, Mehdi Fazlullah üç matbu nüshayı esas alarak yeni bir metin kurmaya çalışmıştır (Dârülbeyzâ 1998). Muhsin Bidârfer, Kutbüddin er-Râzî'nin şerhini ve Cürçânî hâşiyesinin tashihli bir neşirini gerçekleştirmiştir (Kum 2004). Eser modern zamanlarda da araştırmacıların dikkatini çekmeye devam etmiş, Aloys Sprenger risâlenin metnini İngilizce'ye çevirmiştir (Calcutta 1854). Bu çevirinin kapsamında eserin Arapça ismi verilmekle birlikte baskıda Arapça metin yoktur. Ancak Sprenger ve W. Nassau Lees'in nezaretin-

de neşredilen Tehânevî'nin *Keşşâfı işlâ-hâtî'l-fünûn*'unun ilk baskısının (I-II, Kalküta 1862) sonunda *eş-Şemsiyye*'nin metni ve İngilizce tercümesi yer almaktadır. Nicholas Rescher *Temporal Modalities in Arabic Logic* adlı çalışmasında (Dordrecht 1987) iki temel kaynağa dayanır. Bunlardan biri Aloys Sprenger'in İngilizce çevirisi, diğeri İbn Sînâ'nın *el-İşârât ve't-tenbîhât*'ının A. M. Goichon tarafından *Livres des directives et remarques* adıyla Fransızca'ya yapılan tercümesidir (Paris 1951). Yine Peter Adamson ve Richard C. Taylor'un editörlüğünü yaptığı *The Cambridge Companion to Arabic Philosophy* adlı eserin (Cambridge 2005; Türkçe tercümesi: *İslâm Felsefesine Giriş*, İstanbul 2007, s. 273-293) mantık bölümünü yazan Tony Street bu bölümü *eş-Şemsiyye*'yi esas alarak telif ettiğini belirtmektedir. Risâlenin Türkçe'ye tam bir çevirisi mevcut değildir. Safranbolulu Seyyid Muhammed Fevzi Efendi, Arapça'da olduğu gibi Türkçe'de de eser üzerine çalışmaları başlatmak için *Tercümân-ı Şemsiyye* adıyla mukaddimeyi ve birinci bölümü (tasavvurat kısmı) Türkçe'ye çevirmiştir (İstanbul 1307).

BİBLİYOGRAFYA :

Ali b. Ömer el-Kâtibî, *eş-Şemsiyye* (nşr. Mehdi Fazlullah), Dârülbeyzâ 1998; Kutbüddin er-Râzî, *Tahrîrû'l-kavâ'idü'l-mantıkiyye fî şerhi'r-risâleti's-Şemsiyye* (nşr. Muhsin Bidârfer), Kum 2004; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1063-1064; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1538; Brockelmann, *GAL*, I, 612-613; *Suppl.*, I, 845-847; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmi'u's-şurûh ve'l-havâşî*, Ebûzâbî 1425/2004, II, 1116-1125; D. Gutas, *İbn Sînâ'nın Mirası* (der. ve trc. M. Cüneyt Kaya), İstanbul 2004, s. 149; *Mu'cemü'l-mahtûâtü'l-mevcûde fî mektebâti İstanbul ve Ânâtu* (haz. Ali Rızâ Karabulut), [baskı yeri ve tarihi yok], II, 942-943; T. Street, "Mantık", *İslâm Felsefesine Giriş* (ed. P. Adamson - R. C. Taylor, trc. M. Cüneyt Kaya), İstanbul 2007, s. 273-292; Mehmet Ali Aynî, "Türk Mantıkçıları", *DİFM*, III/10 (1928), s. 49-64; Hüseyin Çaldak, "Necmeddin Ali b. Ömer el-Kâtibî el-Kazvî'nin Hayatı, Eserleri ve Şemsiyye'si", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III, Sivas 1999, s. 491-508.

ALİ DURUSOY

ŞEMSÜ'L-MAÂRİF

(شمس المعارف)

Ahmed b. Ali el-Bûnî'ye

(ö. 622/1225)

nisbet edilen

havas ilimlerine dair eser.

Tam adı *Şemsü'l-ma'ârif ve leâ'ifü'l-avârif*'tir. Taşköprizâde, havas ilimlerinin öncelikle Kur'an sûrelerinin başında yer alan hurûf-ı mukattaayı, ilâhî kelâmı oluş-

turan bütün harfleri, bu harflerden meydana gelen besmeleyi, Allah'ın isimlerini ve âyetlerin bazı gizli özelliklerini (havas) sayılarla ve diğer varlık türleriyle irtibat halinde keşfetme, bu keşfin sonunda harfler, isimler ve dualarla tasarrufta bulunma, ayrıca maddî ve mânevî ihtiyaçları temin etme gayesiyle ortaya çıktığını, bu sebeple havas ilimlerinin temelde tefsir ilminin alt kolları sayıldığını ve şer'î ilimlerden kabul edilebileceğini, bu ilimlere dair en meşhur eserin Bûnî'nin *Şemsü'l-ma'ârif*'i olduğunu söyler (*Mevzûâtü'l-ulûm*, II, 233). Kırk bölümden oluşan eser, İslâm dünyasında bâtinî ilimlere dair yazılmış ansiklopedik mahiyette en hacimli kitaplardan biri olup yedi ilmin konularını içerir: Harfler ilmi; sayılar ilmi; cefr ve vefkler ilmi, zâyırçe ilmi, anâsır-ı erbaa ilmi, yıldızlar, felekler, burçlar ve menziller ilmi; isimler, rukyeler, tılsımât ve dualar ilmi; simya ilmi. Müellif eserin girişinde maksadının esmâ-i hüsnânın yüceliğini belirtmek, harflerin sayılarla muvafakatinden (vefk) ortaya çıkan ilâhî hikmetleri açıklamak, dua, ilâhî isimler ve onlara tâbi olan sûre ve âyetlerdeki harflerle tasarruf ve teshîrde bulunmanın keyfiyetini bildirmek olduğunu söyler. Bu kitaptan ancak maddî ve mânevî temizlenmeyi gerçekleştiren, Allah'ı zikreden, seyrü sülûk yapan kimselerin faydalanabileceğini, içerdiği bilgilerin sadece belli bir riyâzet ve halvetle tatbik edilebileceğini, bu sebeple tasavvufî bir mahiyet arzettiğini belirtir. Yirmi sekiz harf ile sayılardan, harflerle kozmik varlıklar arasındaki münasebetlerden, felek ve burçların havassından, ayrıca bazı geometrik ve girift şekillerden ruhanî etkilerin meydana gelebileceği düşüncesinde olan Bûnî eserini başta esmâ-i hüsnâ, besmele, Fâtiha, Âyetü'l-kürsî olmak üzere bazı dua, âyet ve sûrelerin mânevî tesirlerine dayanarak maddî âlemde birtakım tasarruflarda bulunmanın mümkün olduğu görüşünden hareketle telif etmiştir. Eser Kur'ânî unsurlara dayandığından bir tür işârî tefsir; ilâhî isimleri açıklamayı amaçladığından tasavvufî mahiyette bir esmâ-i hüsnâ şerhi; harfler, isimler, âyetler, dualar, tılsımlar ve vefklerle âlemde tasarrufta bulunmak için bazı riyâzet ve halvet uygulamalarını içerdiğinden tasavvufî âdâb kitabı olarak görülebilir.

Harflerin sırları, harflerle kozmik menziller arasındaki ilişkiler, gün ve saatlerin insanlar üzerindeki etkisi; yirmi sekiz ay menziline keyfiyeti, harflerle ilişkisi ve kozmostaki hükümleri; on iki burcun içerdiği

gizli işaretler; besmeledeki sırlar, besmeleyle yapılan muska (rukye) ve tılsım türleri; Hz. İsmâ'nın ölülere diriltmek için kullandığı ilâhî isimler ve bu isimlerle yapılan vefkler; hurûf-ı mukattaa ve âyetlerin havassı; Fâtiha'nın sırları, duaları ve havassı, Fâtiha ile yapılan rukyeler ve riyâzetler; Allah ismiyle yapılan gizli tasarruflar, hastalıklara ve musibetlere karşı okunacak dualar, çeşitli ihtiyaçların giderilmesi, rızık temini için dualar, bu dualarla beklenen tesir ve bereketin gerçekleşmesi için yapılacak riyâzetler; esmâ-i hüsnâ ve vefkleri, Hz. Süleyman'ın mührü; Âyetü'l-kürsî ve gizli bereketleri; Yâsîn sûresi ve duaları, haftanın günlerine ait dualar; on grup esmâ-i hüsnânın havassı, duaları, Allah'ın doksan dokuz isminin dışındaki bazı ilâhî isimler, bu isimlere hizmet eden melekler; varlık dairesinin sırlarının şerhi, cefr ilmi, zâyırçe ilmi; cefr kaidelerinde bulunan gizli harfler, bitkilerin havassı; simya ilmi; harflerle tasarrufta bulunmak için gereken halvet ve riyâzetler; Bûnî'nin tecrübe ettiği ilâhî isimlerle çeşitli vakitlerde yapılacak dualar eserin başlıca bölümlerini oluşturur. Kitapta en geniş yer esmâ-i hüsnâ ile tasarrufta bulunmanın birbirinden farklı metotlarına ayrılmıştır. Bûnî'ye göre harfler, sayılar, kozmolojik mertebeler ve varlıklar (hizmet melekleri), canlı cansız varlıklardaki unsurlar birbiriyle münasebet içinde varlık şifresini çözmektedir. *Şemsü'l-ma'ârif*'te yer alan 400 civarında şekil (diyagram) bu şifrelerin geometrik ifadeleridir. Bu şifrelere ulaşmak ve onlarla tasarrufta bulunmak için sülûk, riyâzet, halvet ve helâl lokma zorunludur; aksi takdirde kötü sonuçlara yol açabilir. Müellif bunların bizzat kendisi tarafından tecrübe edildiğini belirtir.

Ahmed el-Bûnî, *Şemsü'l-ma'ârif*'te zikrettiği bilgilerin asıl kaynağının Hz. Âdem'e kadar uzanan peygamberler olduğunu söyler. Hz. Dâvûd, Süleyman, Dânyâl, Zülkarneyn, Hz. Muhammed gibi peygamberler bu bilgileri açıklamış, bazı peygamberler ise saklamıştır. Hz. Muhammed havas bilgilerini cemetmiş ve Hz. Ali'ye öğretmiştir. Evliya bu tür bilgileri Hz. Ali yoluyla almıştır. Bu intikalde Ca'fer es-Sâdık önemli halkalarından biridir (*Şemsü'l-ma'ârif*, III, 358). İbn Haldûn, bu bilgilerin kitapta vurgulandığı üzere mantıkî akıl yürütmelerle değil ilâhî ilham ve hikmetle elde edilebileceğini söyler. Havas ilimleri sadece yazılı metinden okumakla değil silsileye tâbi bir mânevî üstadın verdiği nefes ve tâlimatla öğrenilir ve uygulanır. *Şemsü'l-*

ma'ârif'in sonundaki silsilelere göre Bûnî, kelime-i şehâdet sırrını Ebû Abdullah Muhammed b. Mahmûd b. Ya'kûb et-Tûnisî'den; huruf ve vefk ilmini şeyhleri Ebû Abdullah Şemseddin el-İsfahânî, Sirâceddin el-Hanefî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali, Ebû'l-Hasan el-Harrânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kureşî'den ve Kudüs'te görüştüğü abdallardan almıştır. Ona göre şeyhi Kureşî bu ilimleri 600'den fazla Mağribli ve Mısırlı şeyhten öğrenmiştir. Bunun yanı sıra kitapta anlattığı havas bilgilerini elde etmek için Kudüs, Dimaşk, Halep ve Hermetik birikimin yaygın olduğu Mısır'daki İhmîm şehrine seyahatte bulunmuş; Nuh tufanından önce Yunanlılar tarafından saklanan İhmîm piramitlerindeki hazinelerde bulunduğu simya kitaplarıyla Devsem İbn Sâse, Pisagor, Eflâtun, Menelaus, Câbir b. Hayyân, Ebû Bekir er-Râzî, Âres, Hipokrat, Hermes, Câlîfûs, Arsûs, Rolika, Luka, Miskin, İbnü'l-Muhtâr, Maria, Hâlid b. Yezîd gibi müelliflerin kadîm okkült ilimlere dair kitaplarından faydalanmıştır (*Şemsü'l-ma'ârif*, III, 373). Julius Ruska, *Şemsü'l-ma'ârif*'teki kimya ilmine dair bilgilerin büyük çoğunluğunun Ebû Bekir er-Râzî'nin *Kitâbü'l-Esrâr*'ından nakledildiğini söyler (*Isl*, XXII [1934], s. 307-310). Bazı modern kaynaklarda Bûnî'nin Cezayirli olmasından hareketle İspanya yahudilerinin "kabala" denilen mistik rakamsal sistemlerinden, muskacılık konusunda Keldânî kültüründen, "il" ekli hizmet melekleri, cin ve ifrit isimleri zikretmesiyle İbrânî ve Süryânî kültürlerinden etkilendiği; İsmâîliler vasıtasıyla Kuzey Afrika'da yayılan Ca'fer es-Sâdık kaynaklı cefr ilminin Ebû Mesleme Muhammed b. İbrâhim Ebû'l-Kâsım el-Mecrîfî'den sonra onun tarafından devam ettirildiği ileri sürülmüştür. Bununla birlikte *Şemsü'l-ma'ârif*'in Hermetik literatür içerisinde değerlendirilmesi, kadîm okkültist geleneğin İslâmî dönemde de devam ettiğini gösteren bir kitap olarak görülmesi daha doğrudur. *Şemsü'l-ma'ârif* sihir, büyü, tılsım gibi konularda pratik metotlar içermesi bakımından İslâm dünyasında yaygın biçimde kullanılmış ve yine bu sebeple bazı İslâm ülkelerinde mutaassıp çevreler tarafından yasaklanmıştır.

Şemsü'l-ma'ârif'in *Şemsü'l-ma'ârif*'i *kübrâ*, *Şemsü'l-ma'ârif*'i *vüştâ* ve *Şemsü'l-ma'ârif*'i *s-şuğrâ* adlı büyük, orta ve küçük hacimli üç versiyonu bulunmaktadır. Eserin 618 (1221) tarihli en eski yazması (Manisa İl Halk Ktp., nr. 1445) küçük ha-

cimlidir (60 varak). Paris Bibliothèque Nationale'daki nüshada (nr. 2467), Leiden ve Berlin'deki bazı nüshalarda eserin VII. (XIII.) yüzyılda yazıldığı belirtilir. Tevfik Fehd'e göre *Şemsü'l-ma'ârif*'in orijinali bu nüshalardır; geniş ve orta hacimli nüshaları ise daha geç dönemlere aittir. İlk dönem yazmalarının adında "kübrâ, vustâ, suğrâ" kelimeleri bulunmamaktadır. Bunlarla eseri tanıtan en eski kaynak Kâtib Çelebi'nin *Keşfü'z-zunûn*'udur. M. Ullmann, M. Gevherî ve Edgar W. Francis'e göre günümüzde yaygın biçimde kullanılan *Şemsü'l-ma'ârif*'i'l-kübrâ versiyonu Bûnî'nin vefatının ardından bir talebesi veya takipçileri tarafından çeşitli ilâvelerle zenginleştirilmiş, sonuna da bir senet eklenmiştir. Senette ve kitabın çeşitli yerlerinde Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Ebû'l-Hasan eş-Şâzeî, İbn Seb'in, Tâceddin İbn Atâullah el-İskenderî gibi Bûnî'den sonra vefat etmiş şahsiyetlerin zikredilmesi, XXXIV. bölümde VIII-IX. yüzyıllarda gizli bilimlere yöneltilen tenkitlere cevap verilmesi *Şemsü'l-ma'ârif*'i'l-kübrâ'nın sonradan yazıldığını göstermektedir. Eserin eski nüshalarında Bûnî'nin senedi bulunmamaktadır.

Şemsü'l-ma'ârif'i'l-kübrâ Kahire (1291 [taşbaskı], 1900, 1321, 1905, 1927 vd.); Bombay (1287, 1874, 1298/1880) ve Beyrut'ta (ts., 1970, 1985, 2000) genellikle dört cilt halinde basılmıştır. Son olarak eseri *Şemsü'l-ma'ârif*'i's-suğrâ adıyla neşreden (Kahire 2003) Ebû Selâme el-Feridî el-Felkî neşrin girişinde "suğrâ" versiyonunun herhangi bir yazmasını elde edemediğini, mevcut "kübrâ" yazmalarından farklı olan, İnânî es-Sa'dî'nin 1863'te istinsah ettiği bir nüshayı kullandığını belirtmiştir. *Şemsü'l-ma'ârif*'in henüz tenkitli neşri yapılmamıştır. Eseri Selahattin Alpay (I-IV, İstanbul 1979, 1988, 1995), Mustafa Varlı (I-IV, İstanbul, ts.) ve A. Nihad Fazıl Alsan (İstanbul 2004) Türkçe'ye çevirmiştir. Urduca tercümesi 1978'de yayımlanmıştır. Kâtib Çelebi, Bûnî'nin kendi eserini *Tey-sîrû'l-âvârif fî telhîşi Şemsî'l-ma'ârif* adıyla (Kahire 1358) ihtisar ettiğini belirtir. Müellifin *el-Uşûl ve'z-zâvâbî'i'l-muḥkeme* ve *Şerḥu'l-Celcelûtiyyeti'l-kübrâ* (*Menba'u uşûli'l-hikme* içinde I ve IV. risâleler) adlı risâleleri eserde geçen bazı pratik uygulamaları içermektedir.

Şemsü'l-ma'ârif'in Doğu'da ve Batı'da havas ilimlerine dair yazılan eserler üzerinde önemli etkileri olmuştur. Eserdeki cevr ile ilgili açıklamalardan derlenen bir risâle İbnü'l-Arabî'ye nisbet edilmiştir (*El²* [İng.], II, 375-377). Esere *Şemsü'l-âfâk* adlı bir nazîre yazan Abdurrahman el-Bistâmî (ö.

858/1454), *el-Fevâ'ihu'l-miskiyye fî'l-fevâtihî'l-Mekkiyye* adlı bu kitabında *Şemsü'l-ma'ârif* ile *el-Fütûḥâtü'l-Mekkiyye*'yi mezcetmiştir. İbnü'l-Hâc et-Tilimsânî'ye nisbet edilen, ancak ona aidiyeti şüpheli olan *Şümûsü'l-envâr ve künûzü'l-esrâr*'ı Taşköprizâde Ahmed Efendi'nin *Risâletü's-şifâ fî advâi'l-vebâ'sı*, Ebû Sâlim en-Nasîbî'nin *Dürrü'l-munazzam fî's-sirri'l-a'zam*'ı, Seyyid Süleyman el-Hüseynî'nin *Kenzü'l-havâs ve Keyfiyyet-i Celb ve Teshîr*'i (İstanbul 1322, 1341) *Şemsü'l-ma'ârif*e dayalı çalışmalar arasında zikredilebilir. Vefk ilminin Avrupa'ya Bûnî vasıtasıyla geçtiği, Bizans âlimi Manuel Moscopoulos'un 1300'lü yıllarda vefklere dair yazdığı kitapta *Şemsü'l-ma'ârif*'ten esinlendiği, H. P. Lovecraft'ın hayalî kitabı *Necronomicon*'un *Şemsü'l-ma'ârif* ile, aslı Mecrî'ti tarafından *Gâyetü'l-ḥakim* adıyla yazılıp 1256'da Kral X. Alfonso'nun sarayında Latince'ye çevrilmiş *Picatrix* kitabından ilhamla kaleme alındığı Batılı çağdaş okkültist akımlarca iddia edilmiştir (<http://danharms.wordpress.com/2009/01/19/is-the-shamsal-maarif-the-necronomicon/>). Kitap Doğu'da Hurûflik, Batı'da New Lettrist International hareketlerinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. *Şemsü'l-ma'ârif*'i Batı bilim çevrelerine Wilhelm Ahlwardt tanıtmış, bunu W. Ahrens, Jan Just Witkam, Tevfik Fehd, Pierre Lorry'nin çalışmaları takip etmiştir (bk. bibl.). Eserdeki bilgilere dayanarak Bûnî hakkında Muhammed el-Gevherî (*Die Gottesnamen im Magischen Gebrauch in den al-Bunî zugeschriebenen Werken*, Bonn 1968) ve Edgar Walter Francis (*Islamic Symbols and Sufi Rituals for Protection and Healing: Religion and Magic in the Writings of Ahmad ibn Ali al-Bunî* (d. 622/1225), University of California, Los Angeles 2005) tarafından doktora çalışmaları yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed b. Ali el-Bûnî, *Şemsü'l-ma'ârif*'i'l-kübrâ, Beyrut, ts. (el-Mektebetü's-sekâfiyye); a.mlf., *Menba'u Uşûli'l-hikme*, Kahire 1979; Taşköprizâde, *Mevzûâtü'l-ülûm*, II, 233; *Keşfü'z-zunûn*, I, 413; Toufic Fahd, *La divination arabe*, Leiden 1966, s. 231-232, 237-238, 243; a.mlf., "La magie comme "source" de la sagesse, d'après l'oeuvre d'al-Bûnî", *Res orientales*, XIV, Paris 2002, s. 61-108; a.mlf., "Djafir", *El²* (İng.), II, 375-377; M. Ullmann, *İslâm Kültür Tarihinde Maji* (trc. Yusuf Özbek), İstanbul 1994, s. 310-311; E. W. Francis, *Islamic Symbols and Sufi Rituals for Protection and Healing: Religion and Magic in the Writings of Ahmad ibn Ali al-Bunî* (d. 622/1225) (doktora tezi, 2005), University of California, s. 97-119; J. J. Witkam, "Gazing at The Sun, Remarks on the Egyptian Magician Al Bûnî and His Work", *O ye Gentlemen: Arabic Studies on Science and Li-*

terary Culture in Honour of Remke Kruk (ed. A. Virolijk – J. P. Hogendijk), Leiden 2007, s. 183-199; W. Ahrens, "Die magischen Quadrate al-Bûnî's", *Isl.*, XII (1922), s. 157-177; J. Ruska, "Die Alchimie ar-Razi's", a.e., XXII (1934), s. 307-310; P. Lory, "La magie des lettres dans le Šams al-Ma'ârif d'al-Bûnî", *BEO*, XXXIX-XL (1989), s. 97-111; Hikmet Tanyu, "Büyü", *DİA*, VI, 501; Metin Yurdağur, "Ceft", a.e., VII, 215; İlyas Çelebi, "Muska", a.e., XXXI, 267; A. Dietrich, "al-Bûnî", *El² Suppl.* (İng.), s. 156.

SEMİH CEYHAN

ŞEMSÜ'L-ULÛM

(شمس العلوم)

Neşvân el-Himyerî
(ö. 573/1178)

tarafından hazırlanan
Arapça ansiklopedik sözlük
(bk. NEŞVÂN el-HİMYERÎ).

ŞEMSÜLMEÂLÎ

(bk. KÂBÛS b. VEŞMGİR).

ŞEM'ÛN b. ZEYD

(bk. EBÛ REYHÂNE).

ŞEN, Bimen

(1873-1943)

Türk müzikisi bestekârı
ve hânendesi.

Bursa'da doğdu. Kaspar Dergazaryan adlı bir Ermeni rahibinin dördüncü oğludur. Babası, annesi ve kardeşleri müzikle meşgul olduklarından bir müzik ortamında yetişti. 1884 yılı başlarında Bursa'ya gelen Hacı Ârif Bey'in onu dinleyip sesini beğenmesi üzerine İstanbul'a gitmesini tavsiye etti. Ailesinin karşı çıkmasına rağmen on dört yaşında İstanbul'a giderek bir Ermeni bankerin yanında çalışmaya başladı. Bir müddet sarraflık yaptıysa da hânendeliği devam ettirdi. Okuyuşu Atatürk tarafından beğenilince zaman zaman Ankara'ya ve Dolmabahçe Sarayı'na çağrılarak buralarda düzenlenen müzik icralarına katıldı. "Yüzüm şen hâtıram şen meclisim şen mevkîim gülşen" mısraıyla başlayan kürdili-hicazkâr makamındaki şarkısının çok rağbet görmesi üzerine Şen soyadını aldı. Yahya Kemal'in bestelenmesi için Varşova'dan gönderdiği, "Mevsim sonu yas bağladı gülşen yanımızda" mısraıyla başlayan dürtlüğe yaptığı beste (acem-kürdî şarkı) dolayısıyla Süleyman Nazif'in söylediği, "Ebedî nazımdır san'atı feryadımı-